

Vrijheid, vrijheid in gebondenheid of toch maar verantwoordelijkheid?

Het begrip vrijheid in de praktijk van het Nederlandse daltononderwijs

René Berends
Versie 1, juli 2008

Inleiding

De Nederlandse Dalton Vereniging (NDV) hanteert het begrip *vrijheid* als zijnde een van de drie daltonprincipes (naast samenwerken en zelfstandigheid). Sommige daltonianen hanteren liever het begrip *vrijheid in gebondenheid* of *verantwoordelijkheid*.

In dit artikel bieden we een overzicht van de wijze waarop in de praktijk van het daltononderwijs invulling gegeven wordt aan het begrip vrijheid.

Bij het daltononderwijs is het de bedoeling dat leraren niet alles onder controle hoeven te houden. De leerlingen krijgen het vertrouwen van de leraar dat ze hun taak zullen uitvoeren en worden daar ook zelf (grotendeels) verantwoordelijk voor. De dag- of weektaak moet wel worden afgemaakt.

Vrijheid of vrijheid in gebondenheid of toch maar verantwoordelijkheid?

Vrijheid wordt binnen het daltononderwijs in Nederland algemeen gezien als een van de drie pijlers van dalton. In de daltonwereld is er een discussie gaande over de precieze naamgeving van dit leidende principe. Sommigen spreken over *vrijheid*, anderen over *vrijheid in gebondenheid* en er zijn ook mensen die liever over *verantwoordelijkheid* spreken.

Wenke en Röhner (1999)ⁱ geven er de voorkeur aan om niet over vrijheid maar over verantwoordelijkheid te praten. Zij zien 'liberty' als een vorm van absolute vrijheid, waarbij slechts de werkelijkheid de grenzen bepaalt. Zij geven aan dat vrijheid zo gedefinieerd het kernprincipe is van antiautoritaire opvoeding zoals dat in de jaren zeventig van de twintigste eeuw gepropageerd werd. Vervolgens geven zij aan dat tegenover deze 'liberty' het begrip 'freedom' geplaatst kan worden. Volgens Wenke en Röhner is dát wat dalton onder vrijheid verstaat. Het gaat daarbij om twee principiële zaken, namelijk keuzevrijheid voor de leerling en het delegeren van een stuk verantwoordelijkheid van de leerkracht aan de leerling.

Verantwoordelijkheid bij leerlingen leggen, betekent verantwoordelijkheid voor het eindproduct krijgen, maar ook voor de wijze waarop dat eindproduct tot stand is gekomen. Dat is de reden waarom zij in hun publicaties het begrip verantwoordelijkheid hanteren boven het begrip vrijheid.

Een pedagogisch doel of een didactisch middel?

Vrijheid wordt op de meeste daltonscholen in Nederland gezien als een nastrevenswaardig pedagogisch doel, maar ook als een didactisch middel.

Kinderen moeten leren in vrijheid om vrijheid te ervaren. De meeste leerkrachten hebben daarbij een pedagogisch doel voor ogen dat leerlingen uiteindelijk tot zelfbewuste democratische wereldburgers zullen opgroeien.

Het geven van vrijheid aan kinderen is op daltonscholen voor leraren ook een didactisch middel. Door leerlingen in vrijheid en zelfstandigheid taken uit te laten voeren, wordt er een organisatorische voorwaarde gecreëerd waardoor de leraar in staat is te individualiseren en te differentiëren.

Een daltondriehoek rond vrijheid en verantwoordelijkheid

Veel daltonscholen hanteren 'de daltondriehoek' van de Nederlandse Daltonvereniging. Deze driehoek geeft de pedagogische basis weer voor het werken aan de drie daltonprincipes vrijheid (in gebondenheid), zelfstandigheid en samenwerken krijgen in dit schema een pedagogische basis.

[Illustratie 1: De daltondriehoek rond vrijheid, bron www.dalton.nl (site: NDV)]

Om leerlingen vrijheid en zelfstandigheid te geven is het nodig dat leerkrachten de leerlingen zijn vertrouwen schenkt en ook om vertrouwen vraagt. Vertrouwen wordt wel als de basis van het daltononderwijs gezien. Zonder vertrouwen zal een leerkracht leerlingen nooit de vereiste vrijheid en zelfstandigheid kunnen en durven geven.

Over taken die in vrijheid zelfstandig en/of in samenwerking uitgevoerd worden moeten leerlingen leren verantwoording af te leggen. De leerkracht moet om zo'n verantwoording vragen. Daardoor leren leerlingen reflecteren over de wijze waarop er gewerkt is en over de resultaten van het werk. Dat afleggen van verantwoording gaat dus niet alleen over het eindproduct van het leren, maar ook over het leerproces zelf. Hoe is er gewerkt? Wat ging er goed, wat minder goed?

Het zijn echter niet alleen de leerlingen die om verantwoording gevraagd mogen worden. Ook van de leraar zelf mag in het daltononderwijs verwacht worden dat hij

uitleg geeft over zijn beslissingen, vooraf, maar ook achteraf in de vorm van een verantwoording.

De derde zijde van de driehoek gaat over verantwoordelijkheid. Het is nodig dat leerlingen verantwoordelijkheid leren nemen voor taken die in vrijheid, zelfstandig en/of in samenwerking uitgevoerd worden en dat leerkrachten die verantwoordelijkheid ook aan leerlingen geven. Het gaat daarbij voor leraren ook om het delegeren van taken en verantwoordelijkheden. Zo leren leerlingen proefondervindelijk.

Vrijheid uitgewerkt als keuzevrijheid

In de daltonpraktijk is het begrip vrijheid met name uitgewerkt in de vorm van het bieden van keuzevrijheid aan leerlingen.

In vrijheid werken betekent op de meeste daltonscholen dat er werk gemaakt wordt van de keuzevrijheid van de leerlingen. Die vrijheid van keuze heeft vooral te maken met de keuze van:

- *wat er geleerd wordt.* Het gaat daarbij om de inhoud van het onderwijs. Meestal heeft deze keuzevrijheid te maken met uitlooptaken, keuzetaken of keuzeopdrachten. Soms mogen kinderen geheel eigen projecten uitwerken.
- *hoe er geleerd wordt.* Het gaat hierbij meestal om het bieden van alternatieve verwerkingsmanieren.
- *Waar er gewerkt wordt.* Meestal mogen kinderen zelf een werkplek kiezen. Dat kan een 'iso-leercel' zijn waar geconcentreerd alleen gewerkt kan worden, maar ook een groepstafel. Vaak kan er voor bepaalde opdrachten ook buiten het eigen klaslokaal gewerkt worden en zijn daarvoor op de gang of in de hal van de school speciale werknissen gemaakt of werktafels beschikbaar.
- *of er alleen gewerkt of samengewerkt wordt. En als er samen gewerkt wordt, met wie er dan samengewerkt wordt.* Vaak mogen kinderen bij het werken aan de taken samenwerken. De leerkracht bepaalt dan meestal wel of dat in tweetallen of in kleine groepjes mag gebeuren.
De leerlingen kunnen daarbij de ruimte krijgen om zelf te kiezen met wie er samengewerkt wordt. Soms bepalen leerkrachten met wie er samengewerkt moet worden. Daarvoor worden dan regels gehanteerd als bijvoorbeeld bij het werken met wisselende 'maatjes'.
Omdat veel leerlingen de vaardigheden moeten leren die nodig zijn voor het samen werken en samen leren, hanteren de meeste daltonscholen daarvoor een leerlijn, die vaak gebaseerd is op de theorieën en materialen van Kagan. Echter: vanuit het vrijheidsprincipe wordt echter als het uiteindelijk doel gezien dat leerlingen op een daltonschool in staat zijn zelf te bepalen of er wel of niet samengewerkt wordt en met wie.
- *wanneer er geleerd wordt.* Meestal staan er vaste taakuren op het programma.

- *In welke volgorde taken uitgevoerd wordt.* Vaak staat er op een taak een aantal verplichte onderdelen. Leerlingen mogen daarbij echter zelf kiezen in welke volgorde die afgewerkt worden.

Organisatorische voorwaarden

De leerlingen geven in vrijheid zelf sturing aan wat er aan taken uitgevoerd moet worden. En om ervoor te zorgen dat kinderen zoveel mogelijk in eigen tempo door kunnen werken zijn er een aantal organisatorische voorwaarden waaraan op de meeste daltonscholen voldaan wordt.

- *Werken met taken.* Allereerst zien we op alle daltonscholen dat op enigerlei wijze gewerkt wordt met een takensysteem. Vaak wordt er in een onderbouw gewerkt met een dagtaken en bouwt men dat verder uit naar een weektakensysteem in de bovenbouw.
- *Flexibele werkplekken.* Het bieden van keuzevrijheid betekent ook dat leerlingen mogen kiezen waar ze willen werken.
- *Open kasten.* Om zoveel mogelijk in vrijheid en zelfstandigheid te kunnen werken mogen kinderen op daltonscholen zelf materialen pakken en opbergen. Daarvoor is een aantal voorwaarden vervuld, zoals het werken met open kasten.
- *Afspraken over nakijken e.d.* Daltonscholen werken meestal met een aantal werkafspraken, die de voortgang van het werk vergemakkelijken. Kinderen kunnen zelf hun werk nakijken, of elkaars werk nakijken. Er liggen materialen daarvoor in de klaslokalen klaar.

Van docentgestuurd naar leerlinggestuurd?

Voor daltonscholen is er een proces nodig om geleidelijk van docentgestuurd onderwijs naar meer leerlinggestuurd onderwijs te groeien. Immers, dan is er sprake van het bieden van vrijheid aan kinderen. In de mate van vrijheid en verantwoordelijkheid die geboden wordt kunnen vier vormen onderscheiden worden: leerkracht gestuurd, gedeelde sturing (leerkracht), gedeelde sturing (leerling) en leerlinggestuurd. In de (k)ijkwijzer ontwikkelingslijnen (zie verder in de basisreader) wordt dit verder uitgewerkt.

Vragen over het bieden van vrijheid aan leerlingen op een daltonschool

Met behulp van de volgende vragen kunnen daltonscholen eigen standpunten innemen met betrekking tot de vraag op welke wijze het begrip vrijheid in de eigen school verder vorm gegeven kan worden.

1. Hoe leer je kinderen te bepalen wat ze zelf willen leren?
2. Hoe leer je kinderen te kiezen tussen verschillende taken?
3. Hoe leer je kinderen te kiezen hoe ze een taak maken?
4. Hoe leer je kinderen te kiezen wanneer ze een taak maken?

5. Hoe leer je kinderen te kiezen met wie ze een taak maken?
6. Hoe leer je kinderen te kiezen waar ze de taak maken?
7. Hoe leer je kinderen te kiezen wel of niet gebruik te maken van de instructie van de leerkracht?
8. Hoe leer je kinderen na te denken (reflecteren) over de keuzes die ze maken?
9. Wat doet de school orthodidactisch voor kinderen die niet om kunnen gaan met vrijheid?
10. Hoe organiseer je dat kinderen in vrijheid mogen kiezen?
11. Hoe organiseer je dat kinderen in vrijheid mogen werken?
12. Welke regels gelden er voor de vrijheid van keuze?
13. Hoe leer je kinderen open te staan voor andere manieren van leren / leerstijlen?
14. Hoe leer je kinderen te reflecteren op de keuzes die ze gemaakt hebben?
15. Wat doet de school orthopedagogisch voor kinderen die niet om kunnen gaan met vrijheid?
16. Hoe leer je kinderen zelf conflicten op te lossen?
17. Hoe leer je kinderen in vrijheid te denken?
18. Hoe leer je kinderen verantwoordelijkheid voor spullen te dragen

Literatuur:

- Parkhurst, H. (1922). Education on the daltonplan. Londen: Bell & Sonn, Ltd.
Parkhurst, H. (1951). Exploring the Child's world. New York: Appleton
Ploeg, Dr. Piet van der (2007). Een reconstructie van de daltonpedagogiek. Deventer: www.daltonplan.nl
Wenke, Hans en Röhner, Roel (1999). Leve de school. Deventer: Arko

Websites:

- www.dalton.nl
www.daltonplan.nl
www.daltondeventer.nl

Noten

ⁱ Wenke, Hans en Roel Röhner (1999). Leve de school